

УКРАЇНСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ГЕОГРАФІЯ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Президія НАН України на своєму засіданні заслухала і обговорила доповідь завідувача відділу діалектології Інституту української мови НАН України доктора філологічних наук П. Ю. Гриценка «Українська лінгвістична географія у загальнослов'янському контексті».

В її обговоренні взяли участь віце-президент НАН України академік НАН України І. Ф. Курас; академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік НАН України І. М. Дзюба; академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України академік НАН України О. С. Онищенко; завідувач відділу порівняльного і романо-германського мовознавства Інституту української мови НАН України член-кореспондент НАН України А. П. Непокупний.

Підбив підсумки обговорення президент НАН України академік НАН України Б. Є. Патон.

У доповідях та виступах йшлося про те, що в установах НАН України в тісній координації з вищими навчальними закладами виконуються фундаментальні дослідження в галузі діалектології — просторової варіативності української мови, її картографічного відтворення, що є складовою системного вивчення мови як самодостатнього об'єкта та компонента загальнослов'янської мовної єдності.

На засадах рівномірного суцільного обстеження усієї української етномовної території створено мовно-інформаційну базу українських діалектів, включно з ареалами компактного проживання українців у сусідніх державах (Росії, Білорусі, Польщі, Словаччині, Румунії, Югославії).

Просторову неоднорідність і змінність української мови вперше в україністиці й славістиці докладно відтворено у фундаментальному «Атласі української мови» (АУМ) у 3-х томах, який охоплює свідчення про локальні особливості української мови з 2500 населених пунктів (понад 1200 карт і матеріалів та коментарів до них; загальний обсяг 740 друк. арк.). Видання завершено у 2001 р. спільними зусиллями НАН України та Наукового товариства ім. Шевченка в Америці.

Атлас засвідчив структурну єдність української мови у її визначальних рисах на всьому просторі побутування на тлі відмінностей, які не порушують генетичної й типологічної єдності мови, а становлять локальні утворення. Лінгвогеографічна інформація про українську мову, яку містить АУМ, є базою для глибокого вивчення історії мови, перспективного моделювання її розвитку в різних сферах функціонування. Методологічно «Атлас української мови» має новаторський характер. Про його відчутні переваги порівняно з національними атласами інших слов'янських мов щодо обсягу, точності передавання та глибини інтерпретації матеріалу йдеться у численних рецензіях і відгуках славістів різних країн світу.

Велику за обсягом нову інформацію вміщено у підготовленій діалектологами двотомній праці «Говірки Чорнобильської зони» (К., 1996—1999), яка здобула високу оцінку фахівців.

Гідне представлення українського мовного матеріалу в «Закарпатському діалектичному атласі», який готується в семи томах, забезпечив Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Видано четвертий том, закріплений за інститутом. НАН України виконала всю свою частину роботи у цьому міжнародному проєкті.

Значна частина свідчень про українську мову подана в загальнослов'янському форматі у межах фундаментального міжнародного наукового проєкту «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас», у виконанні якого мовознавчі установи НАН України беруть участь з 1958 р. Результатом колективної роботи славистів усіх слов'янських країн та ФРН буде підготовка 40-томної праці, сім томів якої уже опубліковано. В стадії видавничо-редакторської підготовки перебувають ще чотири томи, один з яких — у НАН України. На картах згаданого атласу вперше у світовій славистиці відтворено й картографічно інтерпретовано міжслов'янські мовні взаємовпливи і зв'язки від давнини до наших днів. За своєю методологією та евристичним потенціалом «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» є першим такого масштабу і унікальним за науковими результатами загальнослов'янським порівняльним історико-типологічним дослідженням.

Інститут української мови НАН України у жовтні 2001 р. провів засідання Міжнародної комісії «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», на якому діяльність Української комісії цього міжнародного колективу схвалено і атестовано, а матеріали, підготовлені українськими мовознавцями, прийнято як виконані.

Разом з тим, на засіданні Президії НАН України відзначалося, що потребує вирішення питання, яке стосується участі мовознавчих установ НАН України у реалізації іншого багатостороннього міжнародного проєкту — «Лінгвістичний атлас Європи», де передбачено представлення української мови у контексті усіх мов Європи.

Ряд проблем слід розв'язати і в галузі описових діалектологічних досліджень. Зокрема йдеться про розширення лексикографічної бази української діалектології шляхом створення фундаментального багатотомного «Словника українських говорів».

Не вирішеними залишаються питання, пов'язані з експедиційною роботою, що здійснюється за програмами міжнародних наукових проєктів та підготовки діалектного словника. Великий обсяг і багатоаспектний характер роботи діалектологів зумовлює необхідність удосконалення організаційної структури та кадрового забезпечення цього наукового напрямку.

Президія НАН України своєю постановою схвалила діяльність мовознавчих установ Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України в галузі лінгвістичної географії в цілому. Водночас одним із головних завдань лінгвістичної географії та дескриптивної діалектології визначено завершення видання V випуску «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу, серія лексико-словотвірна», забезпечення участі установ у реалізації багатосторонніх міжнародних наукових проєктів — «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас» та «Лінгвістичний атлас Європи», а також розгортання роботи над «Словником українських говорів» у тісній співпраці з мовознавцями вищих навчальних закладів України.

З метою вдосконалення досліджень у галузі діалектології Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України доручено подати до Президії НАН України обґрунтовані пропозиції щодо доцільності створення Центру діалектологічних досліджень.